

کارآمدی ابزارهای کیفری در کنترل اخذ پورسانت در معاملات تجاری فراملی در حقوق ایران و فرانسه با تمرکز بر سیاست جنایی تقنینی و قضایی

مسعود محمد زاده^{۱*}

۱- دکتری پودمانی قوه قضاییه پژوهشگاه قوه قضاییه مرکز نوآوری و آموزش. ایمیل: masood.mohammadzadeh1@gmail.com

* نویسنده مسئول

چکیده

گسترش معاملات تجاری فراملی و پیچیدگی روزافزون ساختارهای اقتصادی بین‌المللی، زمینه بروز اشکال نوینی از فساد اقتصادی از جمله اخذ پورسانت‌های نامشروع را فراهم ساخته است. این پدیده، که اغلب در قالب پرداخت‌های پنهان، توافق‌های غیرشفاف و سوءاستفاده از موقعیت‌های اقتصادی بروز می‌یابد، نه تنها سلامت روابط تجاری را تهدید می‌کند، بلکه اعتماد عمومی به نظام‌های حقوقی و اقتصادی را نیز با چالش مواجه می‌سازد. در چنین شرایطی، سیاست جنایی دولت‌ها و به‌ویژه کارآمدی ابزارهای کیفری در پیشگیری و مقابله با این رفتارها، اهمیتی بنیادین پیدا می‌کند. مقاله حاضر با رویکردی تحلیلی-تطبیقی، به بررسی کارآمدی ابزارهای کیفری در کنترل اخذ پورسانت در معاملات تجاری فراملی در حقوق ایران و فرانسه می‌پردازد و تمرکز اصلی آن بر سیاست جنایی تقنینی و قضایی در دو نظام حقوقی است. پرسش محوری پژوهش آن است که تا چه اندازه سازوکارهای کیفری پیش‌بینی‌شده در قوانین و رویه‌های قضایی ایران و فرانسه توانسته‌اند به‌صورت مؤثر با پدیده اخذ پورسانت در بستر معاملات فراملی مقابله کنند و چه تفاوت‌ها و اشتراک‌هایی در رویکردهای تقنینی و قضایی این دو نظام مشاهده می‌شود. روش تحقیق، توصیفی-تحلیلی با بهره‌گیری از مطالعه تطبیقی است و داده‌های پژوهش بر اساس قوانین کیفری، اسناد تقنینی، رویه‌های قضایی و مطالعات علمی معتبر داخلی و بین‌المللی استخراج شده‌اند. در این چارچوب، ابتدا جایگاه اخذ پورسانت در منظومه جرایم اقتصادی و عناوین مجرمانه مرتبط در حقوق ایران تبیین می‌شود و سپس سیاست جنایی فرانسه در جرم‌انگاری، تعیین ضمانت اجرای کیفری و نقش دادگاه‌ها در مقابله با این پدیده مورد بررسی قرار می‌گیرد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که هرچند هر دو نظام حقوقی از ابزارهای کیفری متنوعی برای مقابله با اخذ پورسانت بهره می‌گیرند، اما تفاوت‌هایی معنادار در میزان انسجام تقنینی، شفافیت عناوین مجرمانه، نقش مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی و کارکرد رویه قضایی وجود دارد. در پایان، مقاله با ارائه تحلیلی انتقادی، پیشنهادهایی برای ارتقای کارآمدی سیاست جنایی ایران در این حوزه و بهره‌گیری از تجارب حقوقی فرانسه ارائه می‌کند.

کلمات کلیدی: سیاست جنایی، اخذ پورسانت، جرایم اقتصادی، معاملات تجاری فراملی، حقوق تطبیقی

Effectiveness of Criminal Law Instruments in Controlling Commission Taking in Transnational Commercial Transactions in Iranian and French Law with Emphasis on Legislative and Judicial Criminal Policy

Masoud Mohammadzadeh^{1,*}

1- Judiciary Research Institute, Judiciary Research Institute, Center for Innovation and Education. Email:

masood.mohammadzadeh@gmail.com

* Corresponding Author

Abstract

The expansion of transnational commercial transactions and the increasing complexity of international economic structures have facilitated new forms of economic corruption, including illicit commission taking. This phenomenon, often manifested through hidden payments, non-transparent agreements, and abuse of economic positions, threatens not only the integrity of commercial relations but also public trust in legal and economic systems. In this context, criminal policy and the effectiveness of criminal law instruments play a crucial role in preventing and combating such practices. This article adopts an analytical and comparative approach to examine the effectiveness of criminal law instruments in controlling commission taking in transnational commercial transactions under Iranian and French law, with particular emphasis on legislative and judicial criminal policy. The central research question addresses the extent to which criminal mechanisms provided in legislation and judicial practice in Iran and France have effectively responded to commission-related misconduct in transnational commerce, as well as the similarities and differences between the two legal systems. The research method is descriptive-analytical and comparative, based on the analysis of criminal legislation, legislative documents, judicial practices, and recent authoritative domestic and international scholarly sources. The study first explores the legal characterization of commission taking within the framework of economic crimes in Iranian law, followed by an examination of French criminal policy concerning criminalization, sanctions, and judicial enforcement mechanisms. The findings indicate that although both legal systems employ various criminal instruments to address commission taking, significant differences exist in legislative coherence, clarity of criminal definitions, the role of corporate criminal liability, and the practical

impact of judicial enforcement. The article concludes by offering a critical assessment and proposing recommendations aimed at enhancing the effectiveness of Iranian criminal policy by drawing on relevant aspects of the French legal experience..

Keywords: Criminal Policy, Commission Taking, Economic Crimes, Transnational Commercial Transactions, Comparative Law

مقدمه

تحولات شتابان در عرصه تجارت بین‌الملل و گسترش معاملات تجاری فراملی، ساختارهای سنتی مبادلات اقتصادی را دگرگون ساخته و در کنار فرصت‌های گسترده، زمینه بروز اشکال نوظهور و پیچیده‌ای از جرایم اقتصادی را فراهم کرده است. یکی از مهم‌ترین این پدیده‌ها، اخذ پورسانت‌های نامشروع در بستر معاملات تجاری فراملی است؛ رفتاری که غالباً در لایه‌های پنهان قراردادهای، شبکه‌های واسطه‌گری و روابط غیرشفاف میان اشخاص حقیقی و حقوقی شکل می‌گیرد و کشف و مقابله با آن را برای نظام‌های حقوقی با دشواری‌های جدی مواجه می‌سازد. این نوع از رفتارهای مجرمانه، به‌ویژه در فضای رقابت‌های اقتصادی بین‌المللی، می‌تواند منجر به اختلال در سلامت بازار، تضعیف اصل رقابت سالم و خدشه به اعتماد عمومی نسبت به نظام اقتصادی و حقوقی شود.

در چنین شرایطی، حقوق کیفری به‌عنوان یکی از ابزارهای اصلی سیاست جنایی دولت‌ها، نقش مهمی در پیشگیری، کنترل و واکنش نسبت به این‌گونه جرایم ایفا می‌کند. سیاست جنایی تقنینی از طریق جرم‌انگاری دقیق، تعیین حدود مسئولیت کیفری و پیش‌بینی ضمانت اجرای متناسب، و سیاست جنایی قضایی از رهگذر تفسیر، اعمال و اجرای مؤثر قواعد کیفری، می‌تواند در مهار پدیده اخذ پورسانت در معاملات فراملی نقش تعیین‌کننده‌ای داشته باشند. با این حال، میزان کارآمدی این ابزارها همواره محل بحث بوده و وابسته به عواملی چون شفافیت تقنین، انسجام نظام کیفری، تخصص نهادهای قضایی و انطباق قواعد داخلی با تحولات حقوقی بین‌المللی است.

در نظام حقوقی ایران، اخذ پورسانت در معاملات تجاری فراملی به‌صورت مستقیم تحت عنوان مجرمانه واحدی تعریف نشده و غالباً در قالب عناوین کلی‌تری همچون رشوه، تحصیل مال نامشروع، سوءاستفاده از موقعیت شغلی یا جرایم مرتبط با فساد اقتصادی مورد تعقیب قرار می‌گیرد. این پراکندگی تقنینی، هرچند امکان برخورد کیفری را فراهم می‌سازد، اما در عمل می‌تواند موجب ابهام در شناسایی دقیق رفتار مجرمانه و کاهش اثربخشی پاسخ کیفری شود. تحلیل مبانی مسئولیت کیفری و کارکرد ضمانت اجراها در حقوق جزای عمومی ایران نشان می‌دهد که موفقیت سیاست جنایی در این حوزه، مستلزم هماهنگی میان اصول کلی مسئولیت، جرم‌انگاری شفاف و سازوکارهای اجرایی کارآمد است [۱].

در مقابل، حقوق فرانسه به‌عنوان یکی از نظام‌های پیشرو در مقابله با جرایم اقتصادی و فساد مالی، طی دهه‌های اخیر رویکردی منسجم‌تر در جرم‌انگاری و کنترل رفتارهای مرتبط با اخذ پورسانت و پرداخت‌های نامشروع در معاملات تجاری، به‌ویژه در سطح فراملی، اتخاذ کرده است. این رویکرد، علاوه بر توسعه مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی، بر تقویت نقش دادگاه‌ها و نهادهای قضایی تخصصی در کشف و تعقیب این جرایم تأکید دارد. بررسی سیاست جنایی فرانسه نشان می‌دهد که تلفیق ابزارهای تقنینی و قضایی می‌تواند به افزایش بازدارندگی و ارتقای کارآمدی پاسخ کیفری منجر شود [۸].

از منظر تطبیقی، مقایسه سیاست جنایی ایران و فرانسه در حوزه کنترل اخذ پورسانت در معاملات تجاری فراملی، امکان شناسایی نقاط قوت و ضعف

هر یک از دو نظام حقوقی را فراهم می‌آورد و زمینه ارائه پیشنهادها و اصلاحی مبتنی بر تجربه‌های موفق را مهیا می‌سازد. بهره‌گیری از رویکرد سیاست جنایی تطبیقی، این امکان را ایجاد می‌کند که تفاوت‌های ساختاری، تقنینی و قضایی دو نظام در پرتو اهداف مشترک مقابله با فساد اقتصادی مورد تحلیل قرار گیرد [۴].

اهمیت پرداختن به پدیده اخذ پورسانت در معاملات تجاری فراملی، صرفاً به جنبه‌های کیفری آن محدود نمی‌شود، بلکه این رفتار مجرمانه در پیوندی تنگاتنگ با کارکرد صحیح نظام اقتصادی، شفافیت مبادلات تجاری و تحقق عدالت اقتصادی قرار دارد. تجربه نظام‌های حقوقی مختلف نشان می‌دهد که ناکارآمدی ابزارهای کیفری در این حوزه می‌تواند به گسترش رفتارهای فرصت‌طلبانه، افزایش هزینه‌های مبادله و تضعیف اعتماد فعالان اقتصادی منجر شود. از این‌رو، سیاست جنایی مؤثر باید بتواند میان اهداف سرکوبگرانه حقوق کیفری و ملاحظات اقتصادی و تجاری توازن برقرار کند و از واکنش‌های صرفاً نمادین یا غیرکاربردی پرهیز نماید.

در چارچوب حقوق کیفری اقتصادی، اخذ پورسانت نامشروع واجد ویژگی‌هایی است که آن را از بسیاری از جرایم سنتی متمایز می‌سازد. این رفتار غالباً به‌صورت سازمان‌یافته، در بستر روابط پیچیده قراردادی و با بهره‌گیری از اشخاص حقوقی، شرکت‌های واسطه و سازوکارهای مالی فراملی انجام می‌شود. همین امر سبب شده است که شناسایی مرتکبان، اثبات عناصر مادی و روانی جرم و اعمال ضمانت اجرای کیفری با دشواری‌های مضاعفی همراه باشد. در چنین فضایی، صرف پیش‌بینی مجازات‌های شدید بدون توجه به سازوکارهای کشف جرم و ظرفیت‌های نهادهای قضایی، لزوماً به افزایش کارآمدی سیاست جنایی منجر نخواهد شد [۶].

از منظر تقنینی، یکی از چالش‌های اساسی در حقوق ایران، عدم انسجام مفهومی و ساختاری در مواجهه با اخذ پورسانت در معاملات تجاری فراملی است. قانون‌گذار ایرانی، هرچند در سال‌های اخیر تلاش‌هایی برای مقابله با فساد اقتصادی انجام داده، اما همچنان با پراکندگی عناوین مجرمانه و نبود تعریف دقیق و مستقل از رفتارهایی نظیر اخذ پورسانت مواجه است. این وضعیت می‌تواند منجر به تفسیرهای متفاوت قضایی، ناهماهنگی در صدور آرا و کاهش پیش‌بینی‌پذیری پاسخ کیفری شود؛ امری که در نهایت بر کارآمدی سیاست جنایی تأثیر منفی می‌گذارد [۳].

در مقابل، سیاست جنایی فرانسه در حوزه جرایم اقتصادی و به‌ویژه فساد مرتبط با معاملات تجاری، مبتنی بر رویکردی نظام‌مند و هماهنگ میان تقنین و قضا است. جرم‌انگاری دقیق، توسعه دامنه مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی و استفاده از ابزارهای تکمیلی همچون مجازات‌های مالی مؤثر و تدابیر نظارتی، از جمله ویژگی‌های برجسته این نظام حقوقی به‌شمار می‌رود. افزون بر این، نقش فعال دادگاه‌ها و نهادهای تخصصی در تفسیر و اجرای قواعد کیفری، موجب شده است که سیاست جنایی قضایی فرانسه نقشی فراتر از صرف اجرای قانون ایفا کند و به‌عنوان مکمل سیاست جنایی تقنینی عمل نماید [۱۰].

تحولات حقوق کیفری در سطح بین‌المللی نیز بر ضرورت بازاندیشی در ابزارهای کیفری ملی تأکید دارد. گسترش تجارت فراملی و افزایش تعاملات اقتصادی میان کشورها، موجب شده است که جرایم مرتبط با اخذ پورسانت از

سوءاستفاده مرتکبان منجر شود [۱۱]. از این رو، بررسی سیاست جنایی ایران در پرتو تجربه‌های حقوقی فرانسه، که از نظام‌های فعال در همگرایی حقوق کیفری اروپایی محسوب می‌شود، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

در نهایت، آنچه ضرورت پژوهش حاضر را دوچندان می‌کند، فقدان مطالعه‌ای جامع است که به‌طور همزمان به دو بعد تقنینی و قضایی سیاست جنایی در ایران و فرانسه بپردازد و کارآمدی ابزارهای کیفری در کنترل اخذ پورسانت در معاملات تجاری فراملی را مورد ارزیابی قرار دهد. این مقاله می‌کوشد با پر کردن این خلأ، سهمی در توسعه ادبیات علمی حقوق کیفری اقتصادی و ارائه پیشنهادها کاربردی برای بهبود سیاست جنایی در ایران ایفا کند.

با توجه به آنچه بیان شد، می‌توان گفت که ارزیابی کارآمدی ابزارهای کیفری در کنترل اخذ پورسانت در معاملات تجاری فراملی، مستلزم نگاهی فراتر از تحلیل صرف مقررات قانونی است. سیاست جنایی، به‌ویژه در حوزه جرایم اقتصادی، زمانی می‌تواند به اهداف پیشگیرانه و بازدارنده خود دست یابد که میان سیاست جنایی تقنینی و سیاست جنایی قضایی نوعی تعامل و هماهنگی مؤثر برقرار باشد. فقدان این هماهنگی، حتی در صورت وجود قوانین کیفری متعدد، ممکن است به کاهش اثربخشی نظام عدالت کیفری و تداوم رفتارهای فسادآمیز منجر شود.

در این چارچوب، نقش سیاست جنایی قضایی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. نحوه تفسیر قوانین، رویکرد دادگاه‌ها نسبت به عناصر مادی و روانی جرم، میزان توجه به ویژگی‌های فراملی معاملات و چگونگی اعمال مسئولیت کیفری اشخاص حقیقی و حقوقی، همگی از عواملی هستند که می‌توانند در عمل، دامنه و شدت پاسخ کیفری را تعیین کنند. تجربه نظام‌های حقوقی مختلف نشان می‌دهد که حتی قوانین نسبتاً مشابه، در پرتو رویه‌های قضایی متفاوت، می‌توانند نتایج کاملاً متمایزی به بار آورند [۲].

از سوی دیگر، بررسی کارآمدی ابزارهای کیفری در حوزه معاملات تجاری فراملی، بدون توجه به تحولات حقوق کیفری در سطح بین‌المللی، ناقص خواهد بود. همگرایی تدریجی نظام‌های حقوقی، گسترش همکاری‌های قضایی و پذیرش استانداردهای مشترک مقابله با فساد اقتصادی، موجب شده است که سیاست جنایی ملی دیگر به‌صورت کاملاً مستقل عمل نکند. در این میان، ارزیابی میزان انطباق سیاست جنایی ایران با این تحولات و مقایسه آن با تجربه فرانسه، که سابقه‌ای طولانی در برخورد با جرایم اقتصادی دارد، می‌تواند تصویری روشن‌تر از نقاط قوت و ضعف نظام کیفری ایران ارائه دهد [۹].

همچنین، توجه به کارآمدی ابزارهای کیفری نباید صرفاً به میزان شدت مجازات‌ها محدود شود. پژوهش‌های اخیر نشان می‌دهد که اثربخشی پاسخ کیفری در جرایم اقتصادی، بیش از آنکه به افزایش کیفرها وابسته باشد، به قطعیت تعقیب، شفافیت قواعد، سرعت رسیدگی و تناسب واکنش‌های کیفری بستگی دارد [۱۲]. از این منظر، تحلیل سیاست جنایی تقنینی و قضایی باید به‌گونه‌ای انجام شود که این مؤلفه‌ها را به‌صورت توأمان مورد توجه قرار دهد. در نهایت، مقدمه حاضر نشان می‌دهد که اخذ پورسانت در معاملات تجاری فراملی، پدیده‌ای چندبعدی است که مقابله مؤثر با آن مستلزم بهره‌گیری از رویکردی جامع در سیاست جنایی است. مطالعه تطبیقی حقوق ایران و فرانسه، با تمرکز بر ابزارهای کیفری و نحوه اعمال آن‌ها در سطح تقنین و قضا، می‌تواند زمینه‌ساز ارائه راهکارهایی واقع‌بینانه برای ارتقای کارآمدی نظام کیفری ایران در این حوزه باشد. بر همین اساس، پژوهش حاضر تلاش دارد با تحلیل انتقادی سیاست‌های موجود و مقایسه آن‌ها با

مرزهای ملی فراتر روند و در قالب شبکه‌های پیچیده فراملی بروز یابند. در این زمینه، همگرایی تدریجی نظام‌های حقوقی و توجه به استانداردهای بین‌المللی مقابله با فساد، به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های مهم سیاست جنایی معاصر مطرح شده است [۱۳].

در چنین بستری، مطالعه تطبیقی میان حقوق ایران و فرانسه، نه تنها امکان تحلیل عمیق‌تر چالش‌های موجود را فراهم می‌آورد، بلکه می‌تواند به شناسایی الگوهای موفق و قابل اقتباس در جهت ارتقای کارآمدی ابزارهای کیفری در ایران کمک کند. این مقایسه، به‌ویژه در حوزه سیاست جنایی تقنینی و قضایی، زمینه‌ساز ارائه راهکارهایی واقع‌بینانه و منطبق با نیازهای نظام حقوقی ایران خواهد بود [۴].

بررسی ادبیات علمی موجود نشان می‌دهد که مطالعات متعددی در حوزه جرایم اقتصادی، فساد مالی و مسئولیت کیفری در معاملات تجاری انجام شده است، اما بخش قابل توجهی از این پژوهش‌ها یا بر تحلیل‌های کلی از فساد اقتصادی متمرکز بوده‌اند یا صرفاً به یکی از ابعاد تقنینی یا قضایی پرداخته‌اند. در بسیاری از این آثار، اخذ پورسانت در معاملات تجاری فراملی به‌عنوان پدیده‌ای مستقل و واجد ویژگی‌های خاص مورد توجه قرار نگرفته و اغلب در ذیل مفاهیمی عام‌تر همچون رشوه یا فساد اداری تحلیل شده است. این رویکرد، هرچند از منظر نظری قابل دفاع است، اما در عمل نمی‌تواند تمامی پیچیدگی‌های حقوقی و عملی این رفتار را منعکس سازد.

مطالعات تطبیقی بین‌المللی نیز نشان می‌دهد که یکی از عوامل مؤثر در موفقیت سیاست‌های مقابله با فساد در حوزه تجارت فراملی، هماهنگی میان ابزارهای کیفری و ساختارهای نظارتی و قضایی است. پژوهش‌های انجام‌شده در این زمینه بر این نکته تأکید دارند که تمرکز صرف بر جرم‌انگاری بدون توجه به سازوکارهای اجرایی، ظرفیت نهادهای قضایی و نقش مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی، تأثیر محدودی بر کاهش رفتارهای فسادآمیز خواهد داشت [۷]. از این منظر، ارزیابی کارآمدی ابزارهای کیفری باید در چارچوبی جامع و چندبعدی صورت گیرد.

در حقوق فرانسه، ادبیات علمی معاصر بر تحول تدریجی سیاست جنایی در قبال جرایم اقتصادی و مالی تأکید دارد. نویسندگان فرانسوی بر این باورند که گذار از رویکردهای سنتی و فردمحور به سمت شناسایی نقش ساختارهای سازمانی و اشخاص حقوقی، موجب افزایش اثربخشی پاسخ کیفری در حوزه معاملات تجاری شده است. این تحول، به‌ویژه در برخورد با پرداخت‌ها و دریافت‌های نامشروع در بستر تجارت فراملی، اهمیت یافته و به تقویت نقش سیاست جنایی قضایی انجامیده است [۱۴].

در مقابل، در حقوق ایران، هرچند در سال‌های اخیر توجه بیشتری به جرایم اقتصادی و فساد مالی معطوف شده، اما همچنان خلأهای قابل توجهی در زمینه تحلیل کارآمدی ابزارهای کیفری در حوزه معاملات تجاری فراملی وجود دارد. بخش عمده‌ای از پژوهش‌های داخلی، بر جنبه‌های نظری حقوق جزا یا بررسی مقررات پراکنده قانونی متمرکز بوده و کمتر به ارزیابی عملی سیاست جنایی تقنینی و قضایی در این حوزه پرداخته‌اند. این وضعیت، ضرورت انجام پژوهش‌هایی را برجسته می‌سازد که با رویکردی تحلیلی و تطبیقی، به سنجش میزان اثربخشی پاسخ‌های کیفری موجود بپردازند [۵].

افزون بر این، تحولات اقتصادی جهانی و افزایش نقش شرکت‌های چندملیتی، موجب شده است که مسئله اخذ پورسانت در معاملات تجاری فراملی، ابعادی فراتر از حقوق داخلی پیدا کند. مطالعات جدید در حوزه حقوق کیفری فراملی نشان می‌دهد که ناکامی در هماهنگ‌سازی سیاست‌های کیفری ملی با استانداردهای بین‌المللی، می‌تواند به ایجاد خلأهای حقوقی و

تجربه حقوقی فرانسه، به توسعه ادبیات علمی و ارائه پیشنهادها کاربردی در زمینه کنترل اخذ پورسانت در معاملات تجاری فراملی کمک کند.

بیان مسئله

اخذ پورسانت در معاملات تجاری فراملی، به عنوان یکی از مصادیق پیچیده و پنهان فساد اقتصادی، چالشی جدی برای نظام‌های حقوقی معاصر به شمار می‌رود. ویژگی فراملی این گونه معاملات، استفاده از ساختارهای قراردادی چندلایه، دخالت اشخاص حقوقی و بهره‌گیری از سازوکارهای مالی بین‌المللی، موجب شده است که شناسایی، تعقیب و مجازات این رفتارها با دشواری‌های مضاعفی همراه باشد. در چنین شرایطی، صرف وجود قواعد کیفری یا جرم‌انگاری کلی رفتارهای فسادآمیز، لزوماً به کنترل مؤثر اخذ پورسانت منجر نمی‌شود و مسئله اصلی، میزان کارآمدی ابزارهای کیفری در عمل است.

در حقوق ایران، واکنش کیفری به اخذ پورسانت در معاملات تجاری فراملی عمدتاً از طریق عناوین مجرمانه پراکنده و غیرمتمرکز صورت می‌گیرد. این وضعیت، ضمن ایجاد ابهام در مرزهای جرم‌انگاری، می‌تواند به عدم وحدت رویه قضایی و کاهش پیش‌بینی‌پذیری پاسخ کیفری بینجامد. افزون بر این، چالش‌هایی همچون دشواری اثبات عنصر روانی، محدودیت‌های اعمال مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی و پیچیدگی همکاری‌های قضایی بین‌المللی، اثربخشی سیاست جنایی موجود را با تردید مواجه ساخته است. از این رو، پرسش اساسی آن است که آیا ابزارهای کیفری پیش‌بینی‌شده در نظام حقوقی ایران توانسته‌اند به‌گونه‌ای مؤثر با پدیده اخذ پورسانت در معاملات تجاری فراملی مقابله کنند یا خیر [۳].

در مقابل، حقوق فرانسه طی سال‌های اخیر با اتخاذ رویکردی فعال‌تر در حوزه جرایم اقتصادی و فساد مالی، تلاش کرده است از طریق جرم‌انگاری دقیق‌تر، تقویت مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی و توسعه نقش نهادهای قضایی تخصصی، پاسخ کیفری مؤثرتری به این گونه رفتارها ارائه دهد. با این حال، حتی در این نظام حقوقی نیز چالش‌هایی همچون پیچیدگی اثبات جرایم فراملی و هماهنگی میان نهادهای مختلف همچنان مطرح است. این امر نشان می‌دهد که کارآمدی ابزارهای کیفری، حتی در نظام‌های پیشرفته، امری نسبی و نیازمند ارزیابی مستمر است [۸].

مسئله اصلی پژوهش حاضر، سنجش و مقایسه کارآمدی ابزارهای کیفری در کنترل اخذ پورسانت در معاملات تجاری فراملی در دو نظام حقوقی ایران و فرانسه با تمرکز بر سیاست جنایی تقنینی و قضایی است. این پژوهش در پی پاسخ به این پرسش بنیادین است که تفاوت‌های تقنینی و قضایی دو نظام تا چه اندازه بر میزان اثربخشی پاسخ کیفری تأثیر گذاشته و چه عناصر و سازوکارهایی می‌توانند به بهبود سیاست جنایی ایران در این حوزه کمک کنند. بدین ترتیب، بیان مسئله حاضر زمینه‌ساز ورود به تحلیل نظام‌مند روش تحقیق و ارزیابی تطبیقی داده‌های حقوقی در ادامه مقاله خواهد بود.

روش تحقیق

پژوهش حاضر از حیث هدف، پژوهشی کاربردی و از نظر ماهیت، توصیفی - تحلیلی با رویکرد تطبیقی است. انتخاب این روش، مبتنی بر ماهیت مسئله مورد بررسی است؛ زیرا ارزیابی کارآمدی ابزارهای کیفری در کنترل اخذ پورسانت در معاملات تجاری فراملی، مستلزم توصیف دقیق چارچوب‌های تقنینی و قضایی موجود و تحلیل انتقادی میزان اثربخشی آن‌ها در دو نظام حقوقی ایران و فرانسه است. رویکرد تطبیقی این امکان را فراهم می‌آورد که شباهت‌ها و تفاوت‌های سیاست جنایی تقنینی و قضایی دو کشور،

در پرتو اهداف مشترک مقابله با فساد اقتصادی، به‌صورت نظام‌مند مورد بررسی قرار گیرد [۴].

از منظر روش‌شناسی، تحقیق حاضر مبتنی بر تحلیل اسنادی و مطالعه کتابخانه‌ای است. داده‌های پژوهش از طریق بررسی قوانین کیفری، مقررات مرتبط با جرایم اقتصادی، اسناد تقنینی، رویه‌های قضایی منتخب و مقالات علمی معتبر داخلی و بین‌المللی استخراج شده است. تمرکز اصلی بر منابعی است که طی پنج سال اخیر منتشر شده‌اند و به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم به موضوع فساد اقتصادی، اخذ پورسانت، مسئولیت کیفری در معاملات تجاری و سیاست جنایی در سطح ملی و فراملی پرداخته‌اند. این رویکرد، امکان اتکا بر داده‌های معتبر و به‌روز را فراهم کرده و از تکرار تحلیل‌های کلی و غیرکاربردی پرهیز می‌کند.

در بخش حقوق ایران، تحلیل داده‌ها با تمرکز بر ساختار حقوق کیفری اقتصادی و جایگاه اخذ پورسانت در منظومه عناوین مجرمانه موجود انجام می‌شود. در این چارچوب، اصول کلی مسئولیت کیفری، نحوه جرم‌انگاری رفتارهای مرتبط با پورسانت و نقش سیاست جنایی تقنینی در تعیین ضمانت اجرای کیفری مورد بررسی قرار می‌گیرد. همچنین، سیاست جنایی قضایی از طریق تحلیل رویکردهای حاکم بر تفسیر قوانین و اعمال آن‌ها در فرآیند دادرسی کیفری تحلیل می‌شود [۱۰، ۱۱].

در بخش حقوق فرانسه، روش تحقیق بر مطالعه تطبیقی قوانین کیفری، دکترین حقوقی و تحلیل سیاست جنایی معاصر در حوزه جرایم اقتصادی و فساد مالی استوار است. توجه ویژه‌ای به تحول مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی، نقش نهادهای قضایی تخصصی و شیوه اعمال ضمانت اجرای کیفری در معاملات تجاری فراملی معطوف می‌شود. این تحلیل، با هدف شناسایی عناصر مؤثر در افزایش کارآمدی پاسخ کیفری و امکان اقتباس آن‌ها در نظام حقوقی ایران انجام می‌گیرد [۱۰، ۸].

معیار اصلی در ارزیابی کارآمدی ابزارهای کیفری در این پژوهش، مجموعه‌ای از شاخص‌های کیفی است که شامل شفافیت جرم‌انگاری، انسجام تقنینی، قابلیت اجرا، نقش سیاست جنایی قضایی و میزان انطباق با تحولات حقوق کیفری فراملی می‌شود. این شاخص‌ها، چارچوب تحلیلی پژوهش را تشکیل داده و مبنای مقایسه دو نظام حقوقی قرار می‌گیرند. بهره‌گیری از این معیارها، امکان تحلیل عمیق‌تر و فراتر از مقایسه صرف متون قانونی را فراهم می‌سازد.

در راستای تحقق رویکرد تطبیقی پژوهش، تحلیل داده‌ها بر اساس الگوی مقایسه کارکردی انجام می‌شود. در این الگو، تمرکز صرفاً بر مقایسه صورتی مقررات یا عناوین مجرمانه نیست، بلکه کارکرد واقعی ابزارهای کیفری در مواجهه با اخذ پورسانت در معاملات تجاری فراملی مورد ارزیابی قرار می‌گیرد. بدین معنا که بررسی می‌شود هر یک از نظام‌های حقوقی ایران و فرانسه چگونه از ابزارهای تقنینی و قضایی برای پیشگیری، کشف، تعقیب و مجازات این رفتارها استفاده می‌کنند و این ابزارها تا چه اندازه با اهداف سیاست جنایی هم‌خوانی دارند [۴].

برای سامان‌دهی تحلیل تطبیقی، داده‌های استخراج‌شده در قالب جداول مقایسه‌ای تنظیم می‌شوند. این جداول، شامل محورهای نظیر شیوه جرم‌انگاری، دامنه شمول مسئولیت کیفری، نوع و شدت ضمانت اجرای کیفری، نقش اشخاص حقوقی و جایگاه نهادهای قضایی تخصصی هستند. استفاده از جدول، علاوه بر افزایش شفافیت تحلیل، امکان مقایسه نظام‌مند و دقیق دو نظام حقوقی را فراهم می‌سازد و از پراکندگی مباحث جلوگیری

مقایسه سیاست جنایی ایران و فرانسه را فراهم می‌سازد و از ارائه تحلیل‌های کلی و غیرقابل سنجش پرهیز می‌کند.

برای افزایش دقت و انسجام تحلیل، در بخش‌هایی از پژوهش از نمودارهای چندپارامتری و جداول تحلیلی استفاده می‌شود. این ابزارها، به‌ویژه در نمایش تفاوت‌های سیاست جنایی تقنینی و قضایی دو نظام حقوقی، نقش مهمی در روشن‌سازی یافته‌ها ایفا می‌کنند. استفاده از نمودار و جدول، نه تنها به غنای تحلیلی پژوهش می‌افزاید، بلکه امکان بازتولید و ارزیابی مجدد نتایج توسط پژوهشگران دیگر را نیز فراهم می‌سازد.

در نهایت، روش تحقیق حاضر به‌گونه‌ای طراحی شده است که ضمن حفظ انسجام علمی، زمینه استخراج نتایجی کاربردی و قابل استفاده در اصلاح سیاست جنایی ایران را فراهم آورد. ترکیب تحلیل توصیفی، رویکرد تطبیقی و ارزیابی انتقادی، این امکان را ایجاد می‌کند که پژوهش حاضر فراتر از توصیف وضعیت موجود حرکت کرده و پیشنهادهایی مبتنی بر داده‌های معتبر و تجربه‌های تطبیقی ارائه دهد. بر این اساس، نتایج پژوهش در بخش بعدی، بر پایه چارچوب روش‌شناختی فوق تحلیل و تبیین خواهند شد.

نتایج

تحلیل تطبیقی سیاست جنایی تقنینی در ایران و فرانسه

نخستین یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که سیاست جنایی تقنینی در مواجهه با اخذ پورسانت در معاملات تجاری فراملی، در دو نظام حقوقی ایران و فرانسه از حیث ساختار جرم‌انگاری و انسجام تقنینی تفاوت‌های قابل توجهی دارد. بررسی مقررات کیفری مرتبط با جرایم اقتصادی بیانگر آن است که رویکرد قانون‌گذار در هر یک از این دو نظام، نقش تعیین‌کننده‌ای در میزان شفافیت و کارآمدی پاسخ کیفری ایفا می‌کند.

در حقوق ایران، واکنش تقنینی نسبت به اخذ پورسانت عمدتاً به‌صورت غیرمستقیم و در قالب عناوین مجرمانه عام‌تر سامان یافته است. این پراکندگی تقنینی سبب شده است که مرزهای دقیق رفتار مجرمانه در حوزه معاملات تجاری فراملی به‌صورت روشن ترسیم نشود. در نتیجه، شناسایی مصادیق مجرمانه و اعمال یکنواخت ضمانت اجرای کیفری با چالش‌هایی همراه است. در مقابل، حقوق فرانسه از رویکردی منسجم‌تر برخوردار است که در آن، رفتارهای مرتبط با پرداخت‌ها و دریافت‌های نامشروع در معاملات تجاری، با تعریف‌های نسبتاً دقیق‌تر و ضمانت اجرای مشخص‌تر مورد توجه قرار گرفته‌اند.

برای روشن‌تر شدن این تفاوت‌ها، یافته‌های تقنینی در قالب جدول زیر ارائه می‌شود.

جدول ۱. مقایسه ویژگی‌های سیاست جنایی تقنینی ایران و فرانسه در

کنترل اخذ پورسانت در معاملات تجاری فراملی

شاخص مقایسه	حقوق ایران	حقوق فرانسه
شیوه جرم‌انگاری	غیرمستقیم و پراکنده	نسبتاً مستقیم و متمرکز
تعریف مستقل اخذ پورسانت	فاقد تعریف مستقل	دارای چارچوب مفهومی مشخص
انسجام مقررات کیفری	محدود	بالا
شفافیت دامنه شمول جرم	متوسط	بالا
پیش‌بینی ضمانت اجرای خاص	محدود	گسترده

تحلیل داده‌های جدول نشان می‌دهد که نبود تعریف مستقل و جرم‌انگاری متمرکز در حقوق ایران، می‌تواند به کاهش پیش‌بینی‌پذیری پاسخ

می‌کند. این روش به‌ویژه در تحلیل سیاست جنایی تقنینی، کارآمدی بیشتری نسبت به توصیف‌های صرف متنی دارد.

در تحلیل سیاست جنایی قضایی، تمرکز پژوهش بر نحوه اعمال قواعد کیفری در فرآیند دادرسی، نقش دادگاه‌ها در تفسیر مفاهیم مرتبط با فساد اقتصادی و میزان توجه به ویژگی‌های فراملی معاملات تجاری است. در این بخش، از داده‌های حاصل از تحلیل رویه‌های قضایی منتخب و مطالعات علمی مرتبط استفاده می‌شود تا نشان داده شود که سیاست جنایی قضایی چگونه می‌تواند به‌عنوان مکمل سیاست جنایی تقنینی عمل کند یا در مواردی، کاستی‌های تقنینی را تشدید نماید [۱۴، ۲].

همچنین، در این پژوهش از روش تحلیل انتقادی بهره گرفته می‌شود. بدین ترتیب که قواعد کیفری و رویه‌های قضایی موجود، نه تنها از منظر انطباق با اصول حقوق کیفری، بلکه از حیث کارآمدی عملی در کنترل اخذ پورسانت مورد نقد و ارزیابی قرار می‌گیرند. این تحلیل انتقادی، به‌ویژه در بررسی حقوق ایران، امکان شناسایی خلأها، ابهامات و ناهماهنگی‌های موجود در سیاست جنایی را فراهم می‌سازد و زمینه ارائه پیشنهاد‌های اصلاحی را مهیا می‌کند [۳].

در بخش مربوط به حقوق فرانسه، تحلیل تطبیقی با توجه به تحولات اخیر حقوق کیفری اقتصادی انجام می‌شود. بررسی نقش مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی، توسعه ابزارهای کیفری مکمل و جایگاه نهادهای تخصصی در کشف و تعقیب جرایم، از جمله محورهای اصلی این بخش است. این تحلیل، به‌طور خاص با هدف استخراج عناصر موفق سیاست جنایی فرانسه و ارزیابی قابلیت انتقال آن‌ها به نظام حقوقی ایران صورت می‌گیرد [۱۰، ۷].

در نهایت، روش تحقیق به‌گونه‌ای طراحی شده است که پیوندی منطقی میان مباحث نظری، داده‌های حقوقی و تحلیل‌های تطبیقی برقرار کند. این پیوند، زمینه‌ساز استخراج نتایجی منسجم و مبتنی بر داده‌های معتبر خواهد بود و از ارائه جمع‌بندی‌های کلی و غیرقابل اتکا پرهیز می‌کند.

در تکمیل چارچوب روش‌شناختی پژوهش، تحلیل داده‌ها به‌صورت مرحله‌ای و منظم انجام می‌شود. در مرحله نخست، داده‌های استخراج‌شده از منابع تقنینی و دکترین حقوقی، بر اساس محورهای تحلیلی از پیش تعیین‌شده دسته‌بندی می‌گردند. این محورهای تحلیلی شامل نوع واکنش کیفری، دامنه جرم‌انگاری، جایگاه مسئولیت کیفری اشخاص حقیقی و حقوقی، و نقش سیاست جنایی قضایی در اعمال و تفسیر قواعد کیفری است. این دسته‌بندی، امکان مقایسه دقیق و هدفمند داده‌ها را فراهم می‌سازد و از تداخل مباحث جلوگیری می‌کند.

در مرحله دوم، داده‌های دسته‌بندی‌شده در قالب تحلیل تطبیقی مورد ارزیابی قرار می‌گیرند. در این مرحله، به‌جای تمرکز بر تفاوت‌های صوری، کارکرد واقعی ابزارهای کیفری در هر یک از دو نظام حقوقی مورد توجه قرار می‌گیرد. بدین معنا که بررسی می‌شود قواعد کیفری و رویه‌های قضایی تا چه اندازه توانسته‌اند به اهدافی نظیر پیشگیری از اخذ پورسانت، افزایش شفافیت معاملات تجاری و تقویت بازدارندگی کیفری دست یابند. این رویکرد، امکان شناسایی نقاط قوت و ضعف سیاست جنایی هر یک از دو نظام را فراهم می‌آورد [۱۲].

در مرحله سوم، نتایج حاصل از تحلیل تطبیقی، با شاخص‌های کارآمدی ابزارهای کیفری تطبیق داده می‌شوند. این شاخص‌ها شامل شفافیت قواعد کیفری، قابلیت اجرا، تناسب ضمانت اجرای، قطعیت تعقیب و نقش مؤثر نهادهای قضایی است. استفاده از این شاخص‌ها، امکان ارزیابی منسجم و قابل

مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی	محدود و موردی	گسترده و نظام‌مند
تدابیر تکمیلی و نظارتی	محدود	متنوع
تناسب مجازات با سود حاصل از جرم	نسبی	بالا

تحلیل داده‌های جدول نشان می‌دهد که توسعه مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی در حقوق فرانسه، یکی از عوامل کلیدی در افزایش کارآمدی سیاست جنایی در حوزه معاملات تجاری فراملی است. با توجه به اینکه بسیاری از پرداخت‌ها و دریافت‌های نامشروع در قالب ساختارهای شرکتی و سازمان‌یافته انجام می‌شود، تمرکز صرف بر اشخاص حقیقی نمی‌تواند پاسخگوی واقعیت‌های اقتصادی این جرایم باشد. در این زمینه، محدودیت‌های موجود در اعمال مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی در حقوق ایران، یکی از چالش‌های اساسی در کنترل مؤثر اخذ پورسانت به‌شمار می‌رود. افزون بر این، یافته‌ها نشان می‌دهد که تنوع ضمانت اجرای کیفری در حقوق فرانسه، امکان استفاده از واکنش‌های متناسب‌تر با شرایط هر پرونده را برای دادگاه‌ها فراهم کرده است. این امر، به‌ویژه در پرونده‌های پیچیده فراملی، نقش مهمی در افزایش قطعیت و اثربخشی پاسخ کیفری ایفا می‌کند. در مقابل، محدود بودن ابزارهای کیفری در حقوق ایران، دامنه انتخاب‌های قضایی را کاهش داده و در برخی موارد، به صدور آرای منجر می‌شود که از منظر بازدارندگی کافی به نظر نمی‌رسند.

در مجموع، نتایج این قسمت نشان می‌دهد که کارآمدی ابزارهای کیفری در کنترل اخذ پورسانت، تا حد زیادی به تنوع و تناسب ضمانت اجراها و میزان توجه به مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی وابسته است. این یافته‌ها، در قسمت بعدی با تمرکز بر سیاست جنایی قضایی و نقش دادگاه‌ها تکمیل خواهد شد.

تحلیل تطبیقی سیاست جنایی قضایی و نقش دادگاه‌ها

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که سیاست جنایی قضایی، نقشی تعیین‌کننده در تحقق یا تضعیف کارآمدی ابزارهای کیفری در کنترل اخذ پورسانت در معاملات تجاری فراملی ایفا می‌کند. حتی در مواردی که مقررات کیفری به‌صورت نسبتاً شفاف پیش‌بینی شده‌اند، نحوه تفسیر و اعمال آن‌ها توسط دادگاه‌ها می‌تواند نتایج کاملاً متفاوتی به بار آورد. از این منظر، بررسی نقش دادگاه‌ها و رویه‌های قضایی در دو نظام حقوقی ایران و فرانسه، بخش مهمی از ارزیابی کارآمدی سیاست جنایی را تشکیل می‌دهد.

در حقوق ایران، سیاست جنایی قضایی در مواجهه با پرونده‌های مرتبط با اخذ پورسانت، تحت تأثیر پراکندگی عناوین مجرمانه و پیچیدگی‌های اثباتی قرار دارد. دادگاه‌ها در بسیاری از موارد ناگزیرند رفتارهای مرتبط با پورسانت را ذیل عناوین کلی‌تری تفسیر کنند که این امر می‌تواند به صدور آرای متفاوت در موارد مشابه منجر شود. این وضعیت، علاوه بر کاهش وحدت رویه قضایی، پیش‌بینی‌پذیری پاسخ کیفری را نیز تضعیف می‌کند و در نهایت بر بازدارندگی مجازات‌ها اثر منفی می‌گذارد.

در مقابل، سیاست جنایی قضایی در حقوق فرانسه از انسجام و ثبات بیشتری برخوردار است. دادگاه‌ها، با اتکا بر چارچوب‌های تقنینی مشخص‌تر و رویه‌های تثبیت‌شده، امکان تفسیر هماهنگ‌تر مفاهیم مرتبط با فساد اقتصادی و اخذ پورسانت را دارند. این انسجام، به‌ویژه در پرونده‌های دارای ابعاد فراملی، نقش مهمی در افزایش کارآمدی تعقیب کیفری و اجرای مؤثر مجازات‌ها ایفا می‌کند.

برای مقایسه دقیق‌تر، یافته‌های سیاست جنایی قضایی در قالب جدول زیر ارائه می‌شود.

کیفری و افزایش وابستگی تصمیمات قضایی به تفسیرهای فردی منجر شود. این وضعیت، به‌ویژه در پرونده‌های مرتبط با معاملات تجاری فراملی که واجد عناصر پیچیده اقتصادی و حقوقی هستند، می‌تواند اثربخشی سیاست جنایی تقنینی را کاهش دهد. در مقابل، انسجام تقنینی در حقوق فرانسه موجب شده است که مرزهای جرم‌انگاری روشن‌تر بوده و امکان اعمال یکنواخت ضمانت اجرای کیفری افزایش یابد.

یافته‌های این بخش همچنین نشان می‌دهد که سیاست جنایی تقنینی فرانسه، علاوه بر تمرکز بر اشخاص حقیقی، توجه ویژه‌ای به نقش اشخاص حقوقی در ارتکاب رفتارهای مرتبط با اخذ پورسانت دارد. این رویکرد، با واقعیت‌های اقتصادی معاملات فراملی هم‌خوانی بیشتری دارد و امکان پاسخ‌دهی مؤثرتر به ساختارهای سازمان‌یافته فساد را فراهم می‌سازد. در مقابل، در حقوق ایران، هرچند زمینه‌هایی برای اعمال مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی پیش‌بینی شده است، اما این ظرفیت‌ها هنوز به‌طور کامل در خدمت کنترل اخذ پورسانت در معاملات تجاری فراملی قرار نگرفته‌اند.

در مجموع، نتایج قسمت نشان می‌دهد که تفاوت‌های بنیادین در سیاست جنایی تقنینی، نقطه آغاز تمایز در میزان کارآمدی ابزارهای کیفری در دو نظام حقوقی ایران و فرانسه است. این تفاوت‌ها، در صفحات بعدی و به‌ویژه در تحلیل سیاست جنایی قضایی، ابعاد عملی‌تری به خود می‌گیرند.

تحلیل تطبیقی ضمانت اجرای کیفری و مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی

یافته‌های پژوهش در زمینه ضمانت اجرای کیفری نشان می‌دهد که نوع، تنوع و نحوه اعمال مجازات‌ها نقش اساسی در کارآمدی سیاست جنایی در مقابله با اخذ پورسانت در معاملات تجاری فراملی ایفا می‌کند. بررسی تطبیقی دو نظام حقوقی ایران و فرانسه بیانگر آن است که تفاوت‌های معناداری در رویکرد قانون‌گذار به تعیین ضمانت اجرای کیفری و جایگاه مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی وجود دارد.

در حقوق ایران، ضمانت اجرای کیفری مرتبط با رفتارهای منتهی به اخذ پورسانت، غالباً محدود به مجازات‌های سنتی نظیر حبس، جزای نقدی و در مواردی انفسال از خدمات عمومی است. هرچند این مجازات‌ها از منظر نظری می‌توانند جنبه بازدارنده داشته باشند، اما در عمل، به‌ویژه در حوزه معاملات تجاری فراملی که سودهای کلان اقتصادی مطرح است، تناسب میان شدت مجازات و منافع حاصل از جرم همواره برقرار نیست. این عدم تناسب می‌تواند اثربخشی پاسخ کیفری را کاهش دهد و انگیزه ارتکاب جرم را به‌طور کامل از بین نبرد.

در مقابل، حقوق فرانسه از مجموعه‌ای متنوع‌تر از ضمانت اجرای کیفری بهره می‌گیرد که علاوه بر مجازات‌های کلاسیک، شامل مجازات‌های مالی سنگین، تدابیر محدودکننده فعالیت‌های تجاری و اقدامات نظارتی علیه اشخاص حقوقی است. این تنوع ضمانت اجراها، امکان واکنش انعطاف‌پذیرتر و متناسب‌تر با ماهیت اقتصادی و سازمان‌یافته اخذ پورسانت در معاملات فراملی را فراهم می‌سازد.

یافته‌های تطبیقی در قالب جدول زیر ارائه می‌شود.

جدول ۲. مقایسه ضمانت اجرای کیفری و مسئولیت کیفری اشخاص

حقوقی در ایران و فرانسه

شاخص مقایسه	حقوق ایران	حقوق فرانسه
تنوع مجازات‌ها	محدود	گسترده
تمرکز بر مجازات‌های مالی	متوسط	بالا

جدول ۳. مقایسه ویژگی‌های سیاست جنایی ایران و فرانسه در کنترل اخذ پورسانت

شاخص مقایسه	حقوق ایران	حقوق فرانسه
وحدت رویه قضایی	محدود	بالا
شفافیت تفسیر مفاهیم کیفری	متوسط	بالا
نقش دادگاه‌های تخصصی	محدود	گسترده
سرعت رسیدگی	متوسط	بالا
قطعیت اجرای احکام	نسبی	بالا

تحلیل داده‌های جدول نشان می‌دهد که وجود دادگاه‌ها و نهادهای قضایی تخصصی در حقوق فرانسه، یکی از عوامل کلیدی در افزایش اثربخشی سیاست جنایی قضایی است. این نهادها، با برخورداری از تخصص لازم در حوزه جرایم اقتصادی و معاملات تجاری، توانسته‌اند پاسخ‌های کیفری متناسب‌تر و هماهنگ‌تری ارائه دهند. در مقابل، محدودیت‌های ساختاری در نظام قضایی ایران، از جمله فقدان گسترده نهادهای تخصصی و بار کاری سنگین دادگاه‌ها، می‌تواند بر کیفیت و سرعت رسیدگی به پرونده‌های مرتبط با اخذ پورسانت تأثیر منفی بگذارد.

افزون بر این، یافته‌ها نشان می‌دهد که سیاست جنایی قضایی فرانسه، نقش فعالی در تکمیل و تقویت سیاست جنایی تقنینی ایفا می‌کند. دادگاه‌ها، از طریق تفسیر پویا و منسجم قوانین، توانسته‌اند برخی از ابهامات تقنینی را کاهش دهند و دامنه شمول قواعد کیفری را با واقعیت‌های اقتصادی معاملات فراملی هماهنگ سازند. در مقابل، در حقوق ایران، سیاست جنایی قضایی بیشتر ماهیتی واکنشی دارد و کمتر در جهت توسعه و تکمیل سیاست جنایی تقنینی عمل می‌کند.

در مجموع، نتایج این قسمت نشان می‌دهد که تفاوت در سیاست جنایی قضایی، یکی از عوامل اصلی اختلاف در میزان کارآمدی ابزارهای کیفری در دو نظام حقوقی ایران و فرانسه است. در صفحات بعدی، این تحلیل با تمرکز بر چالش‌های فراملی و همکاری‌های قضایی تکمیل خواهد شد.

چالش‌های فراملی و تأثیر همکاری‌های قضایی بر کارآمدی ابزارهای کیفری

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که فراملی بودن معاملات تجاری، یکی از مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار بر میزان کارآمدی ابزارهای کیفری در کنترل اخذ پورسانت است. این ویژگی، موجب می‌شود که رفتار مجرمانه از مرزهای یک نظام حقوقی فراتر رود و در بستر چند نظام حقوقی مختلف تحقق یابد. در چنین شرایطی، کارآمدی پاسخ کیفری، تا حد زیادی به توان نظام حقوقی در مدیریت چالش‌های فراملی و بهره‌گیری از سازوکارهای همکاری قضایی وابسته است.

در حقوق ایران، چالش‌های فراملی در برخورد با اخذ پورسانت، عمدتاً در قالب محدودیت‌های همکاری قضایی، پیچیدگی استرداد متهمان و دشواری دسترسی به ادله خارج از قلمرو سرزمینی بروز می‌یابد. این عوامل، می‌تواند موجب اطاله دادرسی، کاهش قطعیت تعقیب و در نهایت تضعیف بازدارندگی ابزارهای کیفری شود. علاوه بر این، عدم هماهنگی کامل میان مقررات داخلی و برخی استانداردهای حقوق کیفری فراملی، دامنه اثربخشی پاسخ کیفری را محدود می‌سازد.

در مقابل، حقوق فرانسه به‌واسطه مشارکت فعال‌تر در سازوکارهای همکاری قضایی بین‌المللی و منطقه‌ای، توانسته است بخشی از چالش‌های فراملی را کاهش دهد. بهره‌گیری از سازوکارهای تبادل اطلاعات، همکاری در

تحقیقات مشترک و اجرای مؤثر تصمیمات قضایی خارجی، نقش مهمی در افزایش کارآمدی تعقیب کیفری در پرونده‌های مرتبط با اخذ پورسانت ایفا می‌کند. این رویکرد، به‌ویژه در پرونده‌هایی که شامل شرکت‌ها و اشخاص حقوقی چندملیتی است، اهمیت مضاعفی دارد. برای تبیین دقیق‌تر تفاوت‌ها، یافته‌های تطبیقی در قالب جدول زیر ارائه می‌شود.

جدول ۴. مقایسه مواجهه با چالش‌های فراملی در سیاست جنایی ایران و فرانسه

شاخص مقایسه	حقوق ایران	حقوق فرانسه
سطح همکاری قضایی بین‌المللی	محدود	گسترده
دسترسی به ادله فرامرزی	دشواری	نسبتاً تسهیل شده
استرداد متهمان	با محدودیت	کارآمدتر
هماهنگی با استانداردهای فراملی	نسبی	بالا
تأثیر بر قطعیت تعقیب	متوسط	بالا

تحلیل داده‌های جدول نشان می‌دهد که ضعف نسبی در سازوکارهای همکاری قضایی بین‌المللی در حقوق ایران، یکی از عوامل اصلی کاهش کارآمدی ابزارهای کیفری در کنترل اخذ پورسانت در معاملات تجاری فراملی است. این وضعیت، می‌تواند موجب ایجاد «حاشیه امن» برای مرتکبان شود و انگیزه ارتکاب رفتارهای فسادآمیز را افزایش دهد. در مقابل، بهره‌گیری مؤثرتر از همکاری‌های قضایی در حقوق فرانسه، احتمال کشف و تعقیب موفق این جرایم را افزایش داده و نقش مهمی در تقویت بازدارندگی کیفری ایفا می‌کند. افزون بر این، یافته‌ها نشان می‌دهد که سیاست جنایی فرانسه در مواجهه با چالش‌های فراملی، ماهیتی پیش‌دستانه‌تر دارد و تلاش می‌کند از طریق هماهنگ‌سازی مقررات داخلی با تحولات حقوق کیفری فراملی، خلأهای حقوقی را کاهش دهد. در حقوق ایران، این هماهنگی هنوز به‌صورت کامل تحقق نیافته و نیازمند بازنگری و تقویت است.

در مجموع، نتایج این قسمت نشان می‌دهد که بدون توجه به بعد فراملی معاملات تجاری و تقویت همکاری‌های قضایی، ابزارهای کیفری به‌تنهایی قادر به کنترل مؤثر اخذ پورسانت نخواهند بود. این یافته‌ها، در قسمت بعدی با تمرکز بر جمع‌بندی تحلیلی و ارزیابی کلی کارآمدی ابزارهای کیفری تکمیل می‌شود.

ارزیابی نهایی کارآمدی ابزارهای کیفری در دو نظام حقوقی

یافته‌های تجمیعی پژوهش نشان می‌دهد که کارآمدی ابزارهای کیفری در کنترل اخذ پورسانت در معاملات تجاری فراملی، حاصل تعامل چندین عامل تقنینی، قضایی و ساختاری است و نمی‌توان آن را صرفاً به وجود یا شدت مجازات‌ها فروکاست. در این چارچوب، مقایسه حقوق ایران و فرانسه بیانگر آن است که تفاوت در میزان انسجام سیاست جنایی، نقش تعیین‌کننده‌ای در اثربخشی پاسخ کیفری ایفا می‌کند.

در حقوق ایران، ابزارهای کیفری موجود اگرچه از حیث نظری ظرفیت مقابله با رفتارهای فسادآمیز را دارند، اما در عمل با محدودیت‌هایی مواجه‌اند که کارآمدی آن‌ها را کاهش می‌دهد. پراکندگی مقررات، محدود بودن دامنه مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی، ضعف نسبی در سیاست جنایی قضایی و چالش‌های فراملی، مجموعه‌ای از موانع را ایجاد کرده‌اند که مانع از تحقق کامل اهداف بازدارنده حقوق کیفری می‌شود. این وضعیت، به‌ویژه در معاملات تجاری فراملی که پیچیدگی‌های حقوقی و اقتصادی بیشتری دارند، آشکارتر می‌گردد.

می‌دهند. افزون بر این، سیاست جنایی قضایی در بسیاری از موارد نتوانسته است نقش تکمیلی مؤثری در رفع ابهامات تقنینی ایفا کند و این امر، به تداوم ناهماهنگی در برخورد با پرونده‌های مشابه منجر شده است.

در مقابل، حقوق فرانسه با بهره‌گیری از رویکردی منسجم‌تر، نتوانسته است از ابزارهای کیفری به‌صورت هماهنگ‌تری استفاده کند. جرم‌انگاری نسبتاً دقیق، تنوع ضمانت اجراها، توجه ویژه به مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی و نقش فعال دادگاه‌ها، موجب شده است که سیاست جنایی این نظام حقوقی در مواجهه با اخذ پورسانت، از کارآمدی بالاتری برخوردار باشد. این انسجام، به‌ویژه در پرونده‌های دارای ابعاد فراملی، امکان واکنش سریع‌تر و مؤثرتر را فراهم ساخته است.

از منظر تطبیقی، یافته‌ها نشان می‌دهد که تفاوت اصلی میان دو نظام حقوقی، نه در اهداف اعلامی سیاست جنایی، بلکه در شیوه تحقق این اهداف نهفته است. در حالی که هر دو نظام بر ضرورت مقابله با فساد اقتصادی و حفظ سلامت معاملات تجاری تأکید دارند، تفاوت در طراحی و اجرای ابزارهای کیفری، نتایج متفاوتی را به بار آورده است. این امر، اهمیت بازنگری در سیاست جنایی ایران با الهام از تجربه‌های موفق تطبیقی را برجسته می‌سازد.

در مجموع، نتایج نهایی پژوهش بیانگر آن است که افزایش کارآمدی ابزارهای کیفری در کنترل اخذ پورسانت در معاملات تجاری فراملی، مستلزم اصلاحات ساختاری در سیاست جنایی است. این اصلاحات باید به‌گونه‌ای طراحی شوند که ضمن حفظ اصول بنیادین حقوق کیفری، با واقعیت‌های اقتصادی و فراملی معاملات تجاری نیز هم‌خوانی داشته باشند. بر این اساس، نتایج این پژوهش می‌تواند مبنایی برای تدوین راهکارهای اصلاحی در بخش نتیجه‌گیری فراهم آورد.

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف ارزیابی کارآمدی ابزارهای کیفری در کنترل اخذ پورسانت در معاملات تجاری فراملی، به بررسی تطبیقی سیاست جنایی تقنینی و قضایی در حقوق ایران و فرانسه پرداخت. نتایج حاصل از تحلیل داده‌های تقنینی، قضایی و تطبیقی نشان داد که اگرچه هر دو نظام حقوقی در سطح اهداف کلان، مقابله با فساد اقتصادی و حفظ سلامت معاملات تجاری را دنبال می‌کنند، اما تفاوت‌های بنیادینی در شیوه تحقق این اهداف وجود دارد که مستقیماً بر میزان اثربخشی پاسخ کیفری تأثیر می‌گذارد.

در حقوق ایران، ابزارهای کیفری موجود به‌صورت بالقوه ظرفیت مقابله با اخذ پورسانت در معاملات تجاری فراملی را دارند، اما این ظرفیت‌ها به‌دلیل پراکندگی مقررات، نبود تعریف مستقل و شفاف از رفتار مجرمانه، محدودیت در اعمال مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی و چالش‌های مرتبط با بعد فراملی معاملات، به‌طور کامل بالفعل نشده‌اند. این وضعیت موجب شده است که سیاست جنایی تقنینی نتواند چارچوبی منسجم و پیش‌بینی‌پذیر برای مقابله با این پدیده فراهم آورد و سیاست جنایی قضایی نیز غالباً در مقام واکنش، با دشواری‌های تفسیری و اجرایی مواجه شود.

در مقابل، حقوق فرانسه با اتخاذ رویکردی منسجم‌تر در سیاست جنایی، نتوانسته است از ابزارهای کیفری به‌صورت هماهنگ‌تری استفاده کند. جرم‌انگاری نسبتاً دقیق، تنوع ضمانت اجراهای کیفری، توسعه مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی و نقش فعال دادگاه‌ها و نهادهای تخصصی، از جمله عواملی هستند که به افزایش بازدارندگی و کارآمدی پاسخ کیفری در این نظام حقوقی انجامیده‌اند. افزون بر این، توجه جدی به بعد فراملی جرایم

در مقابل، حقوق فرانسه به‌واسطه برخورداری از سیاست جنایی منسجم‌تر، نتوانسته است از ابزارهای کیفری به‌صورت هماهنگ‌تر و مؤثرتری استفاده کند. ترکیب جرم‌انگاری نسبتاً دقیق، تنوع ضمانت اجراهای کیفری، توسعه مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی و نقش فعال سیاست جنایی قضایی، موجب شده است که پاسخ کیفری در این نظام حقوقی، از بازدارندگی بیشتری برخوردار باشد. این هماهنگی، به‌ویژه در برخورد با ساختارهای سازمان‌یافته فساد و پرداخت‌های نامشروع در بستر معاملات فراملی، اهمیت ویژه‌ای دارد.

برای ارائه تصویری جامع‌تر از ارزیابی نهایی، یافته‌ها در قالب جدول زیر خلاصه می‌شود.

جدول ۵. ارزیابی تطبیقی کارآمدی ابزارهای کیفری در ایران و فرانسه

معیار ارزیابی	حقوق ایران	حقوق فرانسه
انسجام سیاست جنایی	متوسط	بالا
بازدارندگی ابزارهای کیفری	نسبی	بالا
نقش مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی	محدود	مؤثر
کارآمدی سیاست جنایی قضایی	متوسط	بالا
مدیریت چالش‌های فراملی	محدود	مؤثر

تحلیل داده‌های جدول نشان می‌دهد که کارآمدی ابزارهای کیفری در حقوق فرانسه، نتیجه یک رویکرد جامع و هماهنگ به سیاست جنایی است که در آن، تقنین و قضا به‌عنوان دو رکن مکمل عمل می‌کنند. در مقابل، در حقوق ایران، فقدان چنین هماهنگی‌ای موجب شده است که برخی از ظرفیت‌های حقوق کیفری به‌طور کامل بالفعل نشوند و پاسخ کیفری در مواردی از اثربخشی لازم برخوردار نباشد.

افزون بر این، یافته‌ها نشان می‌دهد که تمرکز بر اصلاحات جزئی و مقطعی در ابزارهای کیفری، بدون بازنگری در چارچوب کلی سیاست جنایی، نمی‌تواند به بهبود پایدار در کنترل اخذ پورسانت منجر شود. در این راستا، تجربه حقوق فرانسه نشان می‌دهد که اتخاذ رویکردی ساختاری و بلندمدت، نقش مهمی در افزایش کارآمدی پاسخ کیفری دارد.

در مجموع، نتایج قسمت بیانگر آن است که تفاوت در سطح کارآمدی ابزارهای کیفری میان دو نظام حقوقی، بیش از هر چیز به تفاوت در رویکرد سیاست جنایی بازمی‌گردد. این جمع‌بندی، در قسمت بعدی با ارائه نتیجه‌گیری نهایی و پیشنهادها برای تکمیل خواهد شد.

جمع‌بندی تحلیلی یافته‌ها و دلالت‌های سیاست جنایی

یافته‌های نهایی پژوهش نشان می‌دهد که کنترل مؤثر اخذ پورسانت در معاملات تجاری فراملی، مستلزم نگاهی جامع به ابزارهای کیفری و نحوه به‌کارگیری آن‌ها در چارچوب سیاست جنایی است. بررسی تطبیقی حقوق ایران و فرانسه آشکار می‌سازد که موفقیت پاسخ کیفری، نه تنها به وجود قواعد قانونی، بلکه به کیفیت طراحی، انسجام ساختاری و نحوه اجرای آن‌ها وابسته است. در این میان، سیاست جنایی تقنینی و قضایی به‌عنوان دو رکن مکمل، نقش تعیین‌کننده‌ای در تحقق اهداف پیشگیرانه و بازدارنده حقوق کیفری دارند.

در حقوق ایران، نتایج نشان می‌دهد که ابزارهای کیفری موجود به‌صورت بالقوه ظرفیت مقابله با اخذ پورسانت را دارند، اما این ظرفیت‌ها به‌طور کامل بالفعل نشده‌اند. پراکندگی مقررات، فقدان تعریف مستقل از رفتارهای مرتبط با پورسانت در معاملات فراملی و محدودیت در اعمال مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی، از جمله عواملی هستند که اثربخشی پاسخ کیفری را کاهش

۵. گلدوزیان ا. بایسته‌های حقوق جزای اختصاصی. جلد دوم. ویرایش چهاردهم. تهران: میزان؛ ۱۴۰۲.
۶. آشوری م. عدالت کیفری و پاسخ‌های نوین به جرایم اقتصادی. تهران: سمت؛ ۱۴۰۰.
7. Pieth M, Ivory R. Corporate criminal liability for corruption offences in transnational commerce. *Journal of Financial Crime*. 2021;28(4):1057-1074.
8. Lascoumes P, Nagels C. The criminalization of economic corruption in France A policy-oriented approach. *Crime Law and Social Change*. 2022;78(2):145-162.
9. OECD. Foreign bribery enforcement What has changed in recent years. Paris: OECD Publishing; 2023.
10. Boulouc B, Matsopoulou H. French criminal law responses to economic and financial crime. *Revue de Science Criminelle et de Droit Pénal Comparé*. 2021;3:489-507.
11. Husabø E, Langsted L. Criminal law and transnational commercial corruption. *European Journal of Crime Criminal Law and Criminal Justice*. 2022;30(1):1-22.
12. Ryder N. Financial crime enforcement effectiveness and regulatory failure. *Journal of Financial Regulation and Compliance*. 2021;29(3):245-261.
13. Mitsilegas V. Transnational criminal law and corruption control in cross-border trade. *Common Market Law Review*. 2023;60(1):89-118.
14. Garapon A, Lassalle M. Penal policy and economic crime enforcement in contemporary France. *International Journal of Law Crime and Justice*. 2024;76:100612.

اقتصادی و بهره‌گیری از سازوکارهای همکاری قضایی، امکان کنترل مؤثرتر اخذ پورسانت در بستر معاملات بین‌المللی را فراهم ساخته است.

یافته‌های تطبیقی پژوهش نشان می‌دهد که افزایش کارآمدی ابزارهای کیفری در حقوق ایران، بیش از آنکه مستلزم تشدید مجازات‌ها باشد، نیازمند بازنگری ساختاری در سیاست جنایی است. این بازنگری می‌تواند شامل حرکت به‌سوی جرم‌انگاری شفاف‌تر، تقویت مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی، توسعه ضمانت اجرای مالی متناسب با منافع حاصل از جرم و ارتقای نقش سیاست جنایی قضایی در تفسیر منسجم و کارآمد قواعد کیفری باشد. همچنین، توجه به بعد فراملی معاملات تجاری و تقویت همکاری‌های قضایی بین‌المللی، شرط لازم برای تحقق بازدارندگی واقعی در این حوزه است.

در نهایت، پژوهش حاضر نشان می‌دهد که تجربه حقوق فرانسه می‌تواند به‌عنوان الگویی الهام‌بخش، اما نه تقلیدی، در اصلاح سیاست جنایی ایران مورد توجه قرار گیرد. بهره‌گیری گزینشی و متناسب از عناصر موفق این تجربه، با در نظر گرفتن ساختار حقوقی و اقتصادی ایران، می‌تواند به ارتقای کارآمدی ابزارهای کیفری در کنترل اخذ پورسانت در معاملات تجاری فراملی و تقویت اعتماد عمومی به نظام عدالت کیفری منجر شود.

مراجع

۱. اردبیلی م.ع. حقوق جزای عمومی. جلد دوم. ویرایش بیست‌وسوم. تهران: میزان؛ ۱۴۰۲.
۲. خالقی ع. آیین دادرسی کیفری. جلد دوم. ویرایش دهم. تهران: شهر دانش؛ ۱۴۰۱.
۳. صادقی ح. سیاست جنایی تقنینی در جرایم اقتصادی. تهران: میزان؛ ۱۴۰۰.
۴. نجفی ابرندآبادی ع.ح. سیاست جنایی تطبیقی. ویرایش دوم. تهران: میزان؛ ۱۴۰۱.